

Mitrovits Miklós**NKE Közép-Európa Kutatóintézet**

Magyar–lengyel diplomácia a lengyel–bolsevik háború idején

Az első világháború végén összeomlott az addigi közép-európai status quo, a felbomló birodalmak helyén új, független államok jöttek létre. Ezzel egyidőben keletről új veszély jelentkezett a bolsevik rendszer képében. Az 1919-ben kirobbant lengyel–bolsevik háború Lengyelország létét fenyegette. Jelen írás a háború utáni magyar–lengyel kapcsolatokat mutatja be a diplomáciai kapcsolatfelvételtől a háborúban nyújtott magyar segítségen át a rigai béke megkötéséig. Az 1919–1920-as évek eseményeinek végkifejlete egy bő évtizedre meghatározta a két állam viszonyát.

Az 1918. március 3-án megkötött breszt-litovszki béke értelmében a már bolsevikok uralma alatt álló Oroszország jelentős területi veszteségeket szenvedett el. Moszkva kénytelen volt elismerni Lengyelország, Ukrajna és Finnország függetlenségét, valamint a belarusz és balti területekről is le kellett mondania. Ugyanakkor, alig nyolc hónap múlva, a compiégné-i erdőben november 11-én aláírt fegyverszüneti megállapodás után a német csapatok kivonultak a térségből. Lengyelország ugyanezen a napon kiáltotta ki függetlenségét, majd nem sokkal később a baloldali erők létrehozták a Lengyel Kommunista és Munkáspártot, amely – az oroszországi bolsevikok támogatásával – a hatalom megragadására és tanácsállamok létrehozására törekedett a felszabadult területeken. Leninék távolabbi célja pedig a forrongó Németországgal való közvetlen

MAGYAR-LENGYEL DIPLOMÁCIA...

határkapcsolat kialakítása volt. Mindezzel szemben állt a lengyel államalapító, Józef Piłsudski marsall elképzelése, aki Moszkvától független államok föderációjának létrehozását képzelte el az egykori Jagelló-birodalom területén. A térség jövőjét érintő két elképzelés ütközése háborús konfliktusba torkollott. A lengyel–bolsevik háború 1919. február 14-én robbant ki.²

Nem sokkal később, március 21-én, Magyarországon is bolsevik hatalomátvételre került sor, ami komoly aggodalommal töltötte el a lengyel politikai vezetést. Ennek első bizonyága az a március 29-én keltezett memorandum, amelyben Varsó a saját érdekeire nézve veszélyesnek ítélte meg a Magyarországi Tanácsköztársaság létrejöttét, ugyanis az egy bolsevik rendszer volt. A lengyelek ezért kezdettől fogva törekedtek a magyar ellenforradalmi erőkkel való kapcsolatfelvételre. Úgy ítélték meg, hogy Lengyelországnak erős pozíciója van Magyarországon, és ezt kihasználva közvetíteni tudnának a magyar–román kapcsolatok javításában, ami szintén lengyel érdek volt a bolsevikok ellenében éppen kirobbant háború idején. Varsóban azt feltételezték, hogy a Tanácsköztársaság miatti szorult helyzetükben a magyar ellenforradalmi erők hajlandók lesznek engedelményekre Romániával szemben, és a két ország vagy etnikai elvek alapján, vagy közös dinasztikus úton ki tud egyezni egymással. Ebben Lengyelország vállalta volna a közvetítést. Fontos volt számára a magyar–lengyel közös határ megtartása is, hogy ellensúlyozni tudja a csehszlovák politikai, katonai és gazdasági expanziót. A lengyel–csehszlovák–magyar határok megállapításánál a népszavazások mellett tette le a voksát, különösen Szlovákia (Słowaczyna) – a Szepesség és Árva – kérdésében. Támogatták volna a szlovák–magyar föderációt is, Magyarországgal pedig kereskedelmi és vámtarifa egyezmény kötését javasolta a memorandum.³

A terv végrehajtása érdekében a lengyel kormány 1919. május 7-én Jan Szembek gróftot Magyarországra delegálta mint a „lengyel érdekek képviselőjét”.⁴ Szembek azonban a

² Piłsudski elképzeléseiről lásd: Ring Éva: Józef Piłsudski, aki visszahelyezte Lengyelországot Európa térképére. In: Az Eiffel torony árnyékában. Majoros István 70 éves. Főszerk.: Búr Gábor. Budapest ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2019. 556–577.

³ Stosunki polsko-węgierskie w 1919 r. Materiały archiwalne. Opr.: Dr. Jarosław Jurkiewicz. Warszawa, PISM, 1957. 20–21. (Kézirat. Az 1957-ben összeállított dokumentumgyűjteményt végül nem publikálták.) Archiwum Akt Nowych (a továbbiakban: AAN) 12. Zbiór Stanisława Andrzeja Sochackiego

⁴ Uo. 7–8. 46, 49.

„vörös” Budapest helyett Bécsbe utazott, ahol kapcsolatba lépett a Bethlen István vezette Antibolsevista Comitéval, s csupán a román hadsereg intervenciója után érkezett meg a magyar fővárosba. Hivatalosan csak október 19-én foglalta el állomáshelyét.⁵ Ezzel egyidőben Bethlen ellenkormányja is kijelölte Csekonics Iván személyében a varsói misszió vezetőjét,⁶ aki eredetileg az Osztrák–Magyar Monarchia volt diplomáciai képviselőjének felszámolóbiztosaként érkezett Varsóba, s viszonylag otthonosan mozgott a lengyel politikai és diplomáciai körökben. A lengyel fél 1919. november 19-én ismerte el a magyar diplomáciai kirendeltséget.

Ezt megelőzően, május 28-án, még a Bécsben tartózkodó Bethlen István megbeszélésre hívta Szembek grófot. Felvetette előtte, hogy Magyarország igényt tartana a főképpen ruszinok lakta Ung, Bereg és Máramaros vármegyére. Arról érdeklődött a lengyel diplomatánál, hogy számíthat-e Varsó támogatására. Szembek álláspontja a következő volt: „A három említett vármegye Magyarországnál tartása fenntartás nélkül lengyel érdek.” Ezt nem valami szentimentális indoklással, hanem tisztán gazdasági érvekkel támasztotta alá: amennyiben Csehországhoz kerülnének e megyék, úgy Lengyelország áruszállítási útvonala el lenne vágva déli irányban, és a cseh kormány jóindulatától függetlenül, Romániához pedig azért nem lenne jó csatolni e megyéket, mert így nehezebb lenne megtartani a lengyel olajexport számára a magyar piacot, hiszen a románokkal itt előnytelen konkurenciaharcot kellene vívni. Tehát a Ławoczne–Budapest vasútvonal magyar kézen hagyása a legjobb megoldás lengyel szempontból. A lengyel külügy elfogadta Szembek érvelését, amiről június 12-én a párizsi lengyel tárgyalódelegációt is tájékoztatta, de a Bethlennek adott választ nem fogalmazták meg ilyen egyértelműen: „az ügy érdekel bennünket, de jelenleg nem aktuális” – válaszolták a magyaroknak.⁷

A lengyel–bolsevik háború és az ezzel párhuzamosan zajló párizsi béketárgyalások ma-

⁵ Ugyanakkor Tadeusz Stamirowski személyében a Tanácsköztársaság alatt is volt a lengyel kormánynak „képviselője” Magyarországon, akit a kommün is elismert. Érdekesség, hogy a magyarországi lengyelbarát körök inkább őt és nem Szembeket látták volna szívesen követi pozícióban, ám Stamirowski csak az 1920-ban létrehozott, rövid ideig működő miskolci lengyel konzuli posztot kaphatta meg. A diplomáciai kapcsolatfelvétéről lásd még Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. 132, valamint Gerencsér Tibor: *Ellentétek vonzásában. Lengyel–magyar diplomáciai kapcsolatok a XX. század első felében*. Budapest, Napkút Kiadó, 2020. 9–10.

⁶ Romsics Ignác: *Bethlen...* i. m. 131.

⁷ Stosunki polsko–węgierskie w 1919 r... i. m. 53–54. 61.

gyar–lengyel viszonylatban összekapcsolódtak, és konkrét együttműködés formájában is megnyilvánultak. A magyar–lengyel együttműködés azonban nem volt problémamentes. Párizsban az volt a lengyelek érdeke, hogy a régi európai rendet szétzúzzák, ugyanakkor a bolsevikok elleni küzdelemben szükségük volt a magyarok által felajánlott segítségre. A magyar fél pedig nem önzetlenül igyekezett segíteni a lengyeleken, hanem cserébe azt várta, hogy Párizsban a magyar érdekeket képviseljék, ami viszont a régi rend valamilyen módon való fenntartását jelentette volna. Az egyetlen közös pont talán a közös magyar–lengyel határ megtartásának érdeke volt.

A lengyeleknek nyújtott magyar segítség elsősorban a fegyverek és lőszer szállításban mutatkozott meg. Ennek nagy jelentősége volt abban az időszakban, amikor Európában a baloldali forradalmi hullám miatt a szociáldemokrata és kommunista befolyás alatt álló szakszervezetek (vasutasok, dokkmunkások) megtagadták a lengyel hadsereg számára küldendő fegyverszállítmányok továbbítását. Ugyanakkor már korábban is történtek magyar lőszer és fegyverfelajánlások. Nyáry Albert és Miklósi Leó Ferdinánd, a Magyar–Lengyel Egyesület elnöke és titkára már 1918 őszén Károlyi Mihály miniszterelnökhöz fordult azzal az ötlettel, hogy Magyarország nyújtson segítséget a határai kialakításáért harcoló Lengyelországnak. Ennek következtében már ez év novemberében, majd a következő év januárjában is szállítottak fegyvert és lőszert az akkor éppen Galíciában, az ukránok ellen harcoló lengyel egységek számára. A szállítmányok többnyire az 1918 őszén lefegyverzett, August von Mackensen parancsnoksága alatt álló, Romániából hazafelé tartó német egységektől hátramaradt fegyverzetből származtak. A fegyverszállításról szóló konkrét államközi egyezmény aláírására azonban csak 1919. március 4-én került sor. A dokumentum értelmében, két nappal a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt, Magyarország 20 millió darab Mannlicher gyalogsági lőszert, 20 ezer tűzéri lövedéket, valamint egyéb tábori felszereléseket szállított Lengyelországba.⁸ Éppen akkor, amikor a Károlyi-kormány sikertelenül próbálta újjászervezni a magyar haderőt, és egyszerre több irányból is idegen csapatok nyomultak be az ország területére. Bár a budapesti vezetés sokáig kitartott a pacifizmus elve mellett, 1919 elején már hajlott a fegyveres védekezésre.

A bolsevikok elleni háború egészen 1920 végéig elhúzódott, így még a Tanácsköz-

⁸ Endre László Varga: *Dwa bratanki. Dokumenty i materiały do stosunków polsko-węgierskich 1918–1920.* Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2016.

tarsaság bukása után is adódott lehetőség a magyar kormány számára, hogy folytassa a lengyelekkel megkezdett együttműködést. Horthy Miklós államfővé választása után mind a Huszár-, mind a Simonyi-Semadam-kormány, mind pedig az 1919 áprilisától külügyminiszter, majd júliusától miniszterelnök Teleki Pál támogatta a lengyelorientációjú külpolitikát. Ahogy közeledett a béketárgyalások vége, egyre fontosabbá vált, hogy a régióban legyen Budapestnek egy erős szövetségese. Lengyelország ráadásul Franciaország számára is fontos, ha nem a legfontosabb közép-európai állam volt, így arra is lehetett számítani, hogy a lengyelek segítségével Párizsra is lehet bizonyos befolyást gyakorolni. Ennek érdekében Csekonics már 1920 januárjában tapogatózó megbeszéléseket folytatott a lengyel vezérkari főnökkel és a külügyminiszterrel a korábbi fegyverszállítmányok felújításáról. A trianoni békeszerződés határozatait azonban már ily módon sem tudták befolyásolni.

Csak 1920. június 1-jén ült össze Horthynál az a rendkívüli tanácsülés, amely kiemelten foglalkozott a lengyel–magyar kapcsolatokkal. A jelen lévő Csekonics elmondta, hogy a lengyel politikai életben a nemzeti demokraták számítanak a magyarok ellenségének, s bár ők dominálnak a béketárgyalásokon, belpolitikai súlyuk csökken. Velük szemben Józef Pilsudski és a kormány nyitottabb a magyarokkal való összefogásra. A megbeszélésen részt vevők nyilvánvalóan már nem a három nappal később aláírt trianoni békeszerződés tartalmának befolyásolását, hanem az azt követő időszak nemzetközi lehetőségeit mérlegelték, és egy lengyel–magyar szövetség létrehozásának esélyeit latolgatták. A lengyelektől azt várták volna, hogy segítsék elő a magyar hadsereg felfegyverzését, valamint biztosítsák Románia semlegességét egy esetleges Csehszlovákia elleni hadjárat során.

Ekkor döntöttek arról, hogy Horthy Miklós levelet küld Józef Pilsudskinak, amelyben a magyar–lengyel történelmi kapcsolatokra hivatkozva felajánlotta Magyarország katonai segítségét a bolsevikok elleni háborúban, cserébe pedig a lengyel államfő közvetítését kérte a magyar–román viszony rendezésében. Teleki Pál külügyminiszter pedig utasította Csekonicsot, hogy a levél kézbesítésével egyidejűleg pontokba szedve adja elő Varsóban a magyar–román viszony javításáért a román féltől elvárt magyar feltételeket (pl. a határmenti, magyarok és svábok lakta területek visszaadása, a székelek és szászok lakta területek széles körű autonómiája, széles körű kisebbségi jogok

MAGYAR-LENGYEL DIPLOMÁCIA...

biztosítása az autonómián kívül eső székelyeknek és szászoknak stb.). Pilsudski, bár szimpatizált a magyarokkal, a lengyel–román szövetséget mindennél fontosabbnak tartotta a bolsevikokkal szembeni önvédelmi zóna kialakításában, tartózkodó álláspontot képviselt a július 10-én megküldött válaszlevelében.⁹ Mégpedig azért, mert Románia is konfliktusba került Moszkvával az 1918 elején Romániához csatolt Besszarábia kérdése miatt – amit a szovjetek sohasem voltak hajlandóak elismerni. Így Lengyel Hadsereg támadásának déli szárnya alapvetően Romániára támaszkodott. Ezért Pilsudski nem vállalhatta fel nyíltan a magyarok Romániával szemben támasztott követeléseit.

Ugyanakkor a Vörös Hadsereg ellentámadása miatt a varsói kormánynak hirtelen fontossá vált a magyar segítség. Kazimierz Sosnkowski hadügyminiszter-helyettes július 3-án közölte Csekoniccsal, hogy a magyar fél szállítsa le a korábban megrendelt fegyverszállítmányt, mégpedig amilyen gyorsan csak lehetséges. Budapest nem is késlekedett, és 1920. július közepén el is indult Csepelről Lengyelország irányába a szállítmány.¹⁰ Mivel Csehszlovákia megtiltotta, hogy a szerelvény áthaladjon a területén, csak Románián keresztül, hosszú kerülővel, Lwówot és Krakkót is érintve jutott el a kért muníció augusztus 12-ére Skierniewicébe. Egy magyar összesítés szerint 35 millió Mauser gyalogsági lőszer, 10 millió Mannlicher lövedéket, 13 millió Mauser lövedéket, 600 ezer Manlicher tölténytárat, 240 főzőkonyhát, 200 főzőládát, 80 sütőkemencét és 40 millió Mauserhez való csappantyút küldött a magyar fél.¹¹ A szállítmányt gyorsan szétosztották a Varsóban állomásozó katonai egységeknél, és az augusztus 15-i „visztulai csatában” a lengyelek győzelmet arattak a bolsevik hadak felett.¹²

A lengyel–magyar katonai együttműködés ellenére a Párizsban jelen lévő két lengyel küldött (Eustachy Sapieha és Erazm Piltz) aláírta a trianoni békeszerződést. Ezt köve-

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) K 64 1. cs. 1920. 17. t. Józef Pilsudski levele Horthy Miklós kormányzónak. In Papers and Documents relating to the Foreign Relations of Hungary, Volume 1, 1919–1920. Budapest, 1939. 332–335.

¹⁰ Gerencsér Tibor – Marcin Grad – Mitrovits Miklós: Magyar zászló a Visztula felett Magyar–lengyel kapcsolatok a magyar diplomácia szemével. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2019, 27–28.

¹¹ MNL OL, K 64 1. cs. 1920. 17. t. Lengyelország támogatása Magyarországról az 1920. évi lengyel–orosz háború alkalmával.

¹² Végül 1921. március 18-án, a rigai békével zárult le a háború. A lengyel–szovjet határt a Bug folyótól hozzávetőleg kétszáz kilométerrel keletre húzták meg, de Belarusz és Ukrajna nagyobb része a megalakuló Szovjetunió részévé vált.

tően ült össze a Nagykövetek Tanácsa, hogy a még fennálló határvitákat elrendezze. Ilyen volt Csehszlovákia és Lengyelország között az egykori Magyar Királyság két vármegyéje – Árva és Szepes – ügye. A lengyel fél régóta harcot folytatott e két megyében a szláv lakosság lengyelként való elismertetése érdekében, amelyben a lengyelbarát magyarok is segédkeztek.¹³ A Tanács végül július 28-án mindkét egykori magyar vármegyét megosztotta a két fél között, így Lengyelországhoz került összesen 584 négyzetkilométer terület 24 700 lakossal, tizenkettő árvai és tizenhárom szepesi településsel.

Ugyanakkor az 1920. augusztus 10-én Sèvres-ben megkötött, a nemzetközi határokat garantáló nemzetközi szerződést, amely rendelkezett Csehszlovákia, Lengyelország, Románia és Jugoszlávia egymás közötti határaitól, illetve megerősítette az osztrák és a magyar békeszerződés határokra vonatkozó rendelkezéseit, nem írta alá a lengyel fél, így azok ratifikációjára sem volt szükség. Ugyanígy nem került sor a trianoni békeszerződés lengyel ratifikációjára sem. (Egyébként erre nem is volt szükség, hiszen Magyarország és Lengyelország között nem állt fenn hadiállapot.)

Lengyelország nem lépett be a formálódó magyarellenes Kisantantba sem, bár szövetséget kötött Romániával és Jugoszláviával. A lengyel gesztusok (az elmaradt ratifikációk) a magyar politikai vezetés számára kevésnek bizonyultak, amely csalódással vette őket tudomásul. Budapesten úgy ítélték meg, hogy a magyar kormány által nyújtott segítséget a lengyelek nem viszonzták kellőképpen, és ebben volt is némi igazság. 1920 után a két ország külpolitikáját ellentétes érdekek határozták meg, ennek következtében a húszas évek végéig a formális diplomáciai kapcsolatokon túl nem is léteztek bipoláris magyar–lengyel politikai kapcsolatok, azok csak 1932 után, József Beck külügyminiszter kinevezésével indultak fejlődésnek.

¹³ Jerzy M. Roszkowski: Rola Adoriana Divéky'ego w polskiej akcji „budziecielskiej” na Górnym Węgrzech 1910-1920. In: Rocznik Orawski 1998, t. 2. 33-48